

УДК 94 (477. 85/87)

ББК 63.3(4 Укр)

*Петро Сіреджук***ІНВЕНТАР НАДВІРНОЇ 28 ЧЕРВНЯ 1717 Р.**

Уперше у вітчизняній історіографії досліджується проблема демографічного і соціально-економічного розвитку міста Галицької Гуцульщини в першій чверті XVIII ст. У статті висвітлено національний і соціальний склад населення Надвірної в 1717 р.

Ключові слова: *інвентар, ремісники, українці, поляки, вірмени.*

Урбаністика середньовічного Прикарпаття є ахіллесовою п'ятою вітчизняного краєзнавства й української історичної науки. Хоч уже видано історію Надвірної, але її пізньосередньовічна історія вкрай слабо досліджена. Виявлення кожного нового документа зазначеного хронологічного зрізу має велике пізнавальне значення як для самої Надвірної, так і міст цього періоду всього Прикарпаття.

Мета статті – дослідити інвентар міста Надвірна, який датується 28 червня 1717 р. Він складається з восьми сторінок, написаний старою польською мовою й зберігається в справі № 190 фонду Олександра Чоловського Головного архіву давніх актів у Варшаві [1, к.4–11].

Текст документа написаний писарем, який мав каліграфічний почерк, а тому легко читається й має гарний зовнішній вигляд. Інвентар Надвірни 1717 р. виявлено в червні 2012 р., коли автор перебував у Польщі на стипендію фонду королеви Ядвіги Ягеллонського університету в Кракові.

Надвірна на той час являла собою ремісничо-аграрне місто. Ремісники складали 37%, а аграрії – 20,3% всього населення міста. З міського ремесла найбільш розвинутими були кушнірство, ткацтво й шевство. Ремісники цих фахів були об'єднані в цехи. Окрім згаданих ремесел, у місті непогано розвивалися бондарство, гончарство, кравецтво, млинарство та різництво.

Тоді в Надвірній жителям міста послуги надавали 108 ремісників 22 фахів: винник, котляр, пасічник, слюсар, трач, художник, шапочник, двоє ковалів, двоє пекарів, двоє рибаків, два теслі, два цирульники, троє кравців, четверо боднарів, четверо гончарів, четверо музикантів, шестеро кравців, шестеро різників, семеро мельників, 14 шевців, 18 кушнірів і 25 ткачів. Тут доречно зазначити, що ремісничою діяльністю займалися особи не тільки українського, а й вірменського, польського та єврейського походження. Наприклад, з євреїв у місті пекарями були Зейлик і Хаїміха, а кравцями – два Лейби: один з ринку, а другий – із затильного кварталу, Мордко та Мортега.

Важливим моментом в інвентарі Надвірни 1717 р. є констатація фактів, що в усіх трьох цехах українці і поляки працювали спільно. Ось, приміром, у ткацькому цеху трудилися українці Гринь Лучка, Іван Усів, поляк Ян Баріяк та ін. У шевському цеху українці Семен Кравченко, Іван Кустків, Іван Пукіра, а з поляків – Бартош Баріяк, Бартош Гут, Ян Гутиків і ряд інших [1, к.6–8]. Це дає підстави твердити, що між двома громадами – українською й польською – були товариські взаємостосунки, неприязні між ними на етнічній основі не було.

Населення Надвірни було поліконфесійним. Українську громаду обслуговувало чотири отці візантійського обряду. Польська громада мала свого ксьондза, а єврейський кагал – рабина [1, к.4–10].

Варто відмітити, що аграрії Надвірної за своїм соціальним становищем нічим не відрізнялися від селянства цілої округи, зокрема, Стримби та Назавізова. Наприклад, тяглі селяни Стримби того року, як і тяглі аграрії Надвірної, відробляли два дні пан-

щини в тиждень від Святого Юрія до Покрови. Цей інвентар також засвідчує, що деякі надвірнянські міщани рільництво поєднували з ремісничими фахами. Зокрема, Луць Бойко ще був винником, якийсь Михайло – котлярем, Федір Якимів – трачем і т. д. [1, к.4–6, 12–13].

Повинності ремісників: боднарів, гончарів, кушнірів, ткачів, шевців та інших були невисокими, можна сказати символічними. Отже, аграрії міста зазнавали більше соціального гніту, порівнюючи з міськими ремісниками. Цей факт дає підстави зробити припущення, що ремісникам у Надвірній жилося дещо краще, ніж аграріям [1, к.4–11].

Усе населення Надвірні 1717 р. налічувало 296 родин, у тому числі три вірменських, 26 польських, 122 єврейських та 145 українських. Демографи вважають, що на той час одна родина складалася із шести осіб. Отже тоді, за мінімальними підрахунками, у Надвірній проживало 1 776 осіб. Серед них 18 вірмен, 156 поляків, 732 євреї та 870 українців. Отже, ще за тих часів українці кількісно переважали чужоземні спільноти, які мешкали в місті.

У соціальному плані міське населення теж було неоднорідним. Його найбільш верству, або міський плебс, складали коморники, тобто родини тих аграріїв і ремісників, які не мали власного житла й проживали в заможних співвітчизників. Їх налічувалося 11 родин: Андрій Березенко, Іван Кочерчин, Криштоф, Антон Марків, Гаврило Місюків, Микита Нижник, Василь Пнівка, Степан Трясиголова, Юрко, Яворський і Степан Кубайщикін. Останній з незрозумілих причин залишив місто, а тому в інвентарі значиться втікачем. До міського плебсу ще залічуємо вбогу єврейську родину Давида Зейликового. Ця верства складала 3,7% усіх охоплених інвентарем надвірнянських міщанських сімей. Серед коморників були не тільки українці, а й вірмени, поляки та євреї. Так, вірменин Антон жив у коморі свого тестя Марка. У польській громаді коморником значиться піший міщанин якийсь Криштоф, а українській – Андрій Березенко, Микита Нижник, Василь Пнівка та ін. [1, к.5–10].

Інвентар Надвірної 1717 р. є також важливим джерелом вивчення сучасного антропонімікону жителів Надвірної. Зокрема, можна сьогодні стверджувати, що роди Гриценків, Дем'янчуків, Іроденків, Луценків, Полатайків та ряду інших є найдавнішими в цьому прикарпатському місті. Отже, можна стверджувати, що сучасний ономастикон тут почав формуватися з початку XVIII ст. Надалі часі він розвивався по висхідній лінії й удосконалювався. Разом з тим необхідно зазначити, що більшість родів міського поселення з плином часу вигасла, а їм на зміну прийшли нові родини.

Окрім того, антропонімікон дає підстави до висновку, що населення Надвірної зростало не тільки за рахунок природного збільшення, а й притоку переселенців з надвірнянської сільської округи та з різних регіонів Східної України. Зокрема, тоді в Надвірній з Назавізова жив Федір Назавізовський, а також вихідці зі східноукраїнських теренів – Андрій Березенко, Федір Грищенко, Здриченко, Іван Іроденко, Семен Кравченко, Іван Луценко, Василь Сидорейко, Стефан Трясиголова та ряд ін. Схильні до думки, що, імовірно, це були чумаки, які тут осіли тому, що їх звабили гуцулки.

Єврейська громада, як й українська теж зростала завдяки двом демографічним факторам: природному збільшенню та притоку з покутських, опільських і подільських міст. Зокрема, серед євреїв надвірнянського кагалу значиться виходець з покутського Солотвина Галицького повіту Галицької землі різник Юдко Солотвинський, з опільського міста Жовква Львівського повіту Львівської землі – Юдко Жовківський, з подільського міста Брацлав – Мошко Брацлавський і т. д. Одночасно згаданий документ фіксує втечу з міста двох українських родин: шевця Івана Оленоного та зятя Кубайчихи – Степана [1, к.4, 5, 7, 8].

Недоліком зазначеного інвентарю Надвірної 1717 р. є те, що він охоплює тільки платників податків. У ньому немає жодних конкретних відомостей про міське духо-

венство, міську та замкову адміністрацію, а також про охорону й обслуговування магнатської твердині. У ньому відсутній опис міського замку, господарських будівель, міських млинів, корчем, єврейської громади тощо. Щоправда, прогалину про надвірнянську єврейську громаду заповнює реєстр єврейських родин Надвірні 1733 р., які належали до міського кагалу.

Община євреїв у Надвірній почала формуватися близько 1648 р. і в 1662 р. налічувала 60 осіб чоловічої статі. За даними 1733 р., у Надвірній проживало 122 єврейських родини, з яких 44 мешкало на ринку, 75 – на прилеглих до ринку вуличках у так званих затильних домах, а три інших, вірогідно, жили на околицях. Отже, єврейське населення проживало в центральній частині міста, а інші спільноти на його окраїнах [1, к.32–35; 2, арк.317].

Отже, незважаючи на вищевказані недоліки, інвентар Надвірної 1717 р. – важливий документ дослідження міської економіки та соціально-економічного становища надвірнянських міщан, а також урбаністики Галицької Гуцульщини й у цілому Прикарпаття в першій чверті XVIII ст.

Нижче подаємо зміст самого інвентарю містечка Надвірна, який датується 28 червня 1717 р., адже він заслуговує публікації в українському варіанті для ознайомлення широкого кола краєзнавчої й наукової громадськості краю як з надзвичайно цінним першоджерелом з урбаністики Галицької Гуцульщини та Прикарпаття.

Інвентар Надвірної 28 червня 1717 р.

Мешканці міста, що обробляють наділи волами (тяглі)

1) Василь Срібний; 2) Федір Гриценко; 3) Федір Свидроїв; 4) Кость Ільків; 5) Василь Ільчишин; 6) Василь Мартинів; 7) Іван Вовків; 8) Стефан Стеців; 9) Григор Федів; 10) Іван Гриджка; 11) Яциніга Пугірова; 12) Гринь Свідров; 13) Пилип Долбенчин; 14) Григораш; 15) Петро Скорогуд; 16) Турчин Андрусихи; 17) Тимко Зущів; 18) Василь Свідров; 19) Іван Іроденко; 20) Іван Дем'янчук; 21) Іван Яцинін; 22) Дем'ян Сенчин; 23) Михайло Дикий; 24) Павло Івашів; 25) Андрушко Пивоварчук; 26) Василь Пица; 27) Василь Луць; 28) Василь Сидорейко; 29) Іван Каплон; 30) Тимко Тигоняк; 31) Прокіп Дикий; 32) Прокіп Ільків; 33) Іван Луценко; 34) Олекса Кочерга; 35) Паробій Гринишин; 36) Дмитро Ковалів; 37) Станіслав Коваль; 38) Ясько Коваль; 39) Петро Полатайко; 40) Іван Постерначук; 41) Стефан Костинка; 42) Іван Іванчуляк; 43) Павло Іванчуляк; 44) Дмитро Іванишин; 45) Ілько Попів; 46) Василь Пнівка (коморник); 47) Криштоф (коморник); 48) Микита Нижник (коморник); 49) Стефан Трясиголова (коморник); 50) Луць Бойко (винник); 51) Савка Пасічник [1, к.4–6].

Повинності вищезазначених міщан:

Вищезазначені міщани, котрі мали поле, то кожний з них був зобов'язаний платити з наділу по дев'ять злотих, давати 12 святкових яєць, по фірі (возу. – П.С.) святочних дров. Коли вродяться сливки, грушки або яблука, то від них потребувалося здавати володарю урожай десятого дерева, а коли на буках рясним був врожай жиру, то тоді від стада господар давав володарю десятого вепра, а також десятину з пасіки. Також тяглі міщани ще платили рогове: від корови, вола й коня по злотому, а від телиці – 15 грош. Панщину тяглі міщани, тобто ті, хто мав свою пару волів, відробляли від свята святого Юрія до Покрови руського обряду по два дні, а котрі посідали одного, то спрягаються з іншими. Взимку парові міщани працювали володарю по одному дню. Окрім того, їх зобов'язували ходити на зажинки, обжинки, закоски, оборки, обкоски й на толоку [1, к.5].

Піші міщани

1) Федір Сурм'яків; 2) Андрій Щербаняк; 3) Василиха Кубаїцова; 4) Семениха Мушиха; 5) Лазориха Дідова; 6) Мелегейда; 7) Гася Кікейкова; 8) Параска Григорова; 9) Роман Ломніцький; 10) вдова Харитониха; 11) Семен зять Хромейкі; 12) Петрушка Мазур; 13) Данило Павлів; 14) Дмитриха Сурм'якова; 15) Ігнат Демків; 16) Еліаш Маляр; 17) Андрій Варващин; 18) Іван зять Франків; 19) Михайло Котляр; 20) Семениха Маріїна; 21) Федір Якимів (трач); 22) Федір Назавізівський [1, к.6].

Повинності піших міщан

Ці вищеназвані міщани від свята Юрія до Покрови зобов'язані відробляти панщину два дні, а зимою один день у тиждень. Як і тяглі, що мають земельні наділи, сплачували рогівщину й десятини, а також позапанщинні повинності [1, к.6].

Цех шевський:

1) Ян Якубів (цехмістер); 2) Ян Гутиків; 3) Семен Кравченко; 4) Бартош Гут; 5) Бартош Баріляк; 6) Іван Пукіра; 7) Іван Кустків; 8) Войцех Андрушків; 9) Якоб Савіцький; 10) Грегорж Цюлків; 11) Станіслав Павлюк; 12) Йозеф Цюлків; 13) Станіслав Андрушків; 14) Іван Оленин (немає, очевидно, втік в час складання інвентаря); 15) вдова Лазарова Курчиха (не робить); 16) вдова Кусичка [1, к.6–7].

Повинності шевців

Усі згадані шевці давали чиншу по чотири злотих, а також рогове і відробляли раз в рік один шарварок [1, к.7].

Ткацький цех

1) Гринь Лучка; 2) Іван Усів; 3) Ян Баріляк; 4) Яць Бабців; 5) Іван Хромейки; 6) Павло Іванчулів; 7) вдова Гриниха; 8) Тимко Григорів; 9) Андрій Опелуків (рибак); 10) Станіслав Баріляк; 11) Лаврентій Янів; 12) Олекса Новоміщак; 13) Лесь Щербанів; 14) Петро Івонічин; 15) Андрій Березенко (коморник); 16) Федір Іванків; 17) Яків Кузяк; 18) Семен Березенко; 19) Афтанасій Міський; 20) Здриченко; 21) Іван Дунців; 22) Данило Кіктів; 23) Андрій Костик; 24) Іван Іванчулів; 25) Гринь Іванчулів; 26) Ян Вуйтів (рибак); 27) Грегорж Янів (двірський) [1, к.7–8].

Повинності ткачів

Ткачі сплачували рогівщину й ходили на шарварок раз у рік [1, к.8].

Цех кушнірський

1) Семен Жулкевський; 2) Іван Шапочник; 3) вдова Андріиха Дялчиха; 4) Федір Ковалів; 5) Федір Жулкевський; 6) Петро Полатайко; 7) Юрко Масюків; 8) Олекса Григорів; 9) Федір Парашин зять; 10) Григорій Парашин; 11) вдова Миколаєва; 12) Іван Пастерначек; 13) Миколай Міротчин; 14) Петро Миколайчук; 15) Гаврило Масюків (кравець, коморник); 16) Яворський (коморник); 17) Іван Кочерчин (коморник); 18) Стефан Кубайчихи зять (коморник, немає його); 19) вдова Мелегейка; 20) Андрій Кіктів (кравець); 21) Юрко (кравець, коморник); 22) Шеремет [1, к.8].

Повинності кушнірів

Кушнірі сплачували власникові рогівщину й ходили раз у рік на шарварок і магістріві робили кожуха [1, к.8].

Гончарі

1) Андрій Щербаняк; 2) Стефан Щербаняк; 3) Ян Скорупський; 4) Петро Скорупський [1, к.8–9].

Повинності гончарів

В разі потреби гончарі ходили до замку ремонтувати печі або робити кахлі, горшки для кухні, а також платили натуральні данини і рогівщину [1, к.9].

Боднарі

1) Станіслав Боднар; 2) Вдова Яна; 3) Станіслав Дондяк; 4) Ян Сташків [1, к.9].

Повинності боднарів

У разі потреби боднарі ходили до замку робити те, що потрібно ремонтувати, а також давали натуральні данини й рогівщину [1, к.9].

Різники

1) Савка Різник; 2) Петро Опелуків; 3) Шмійло Йосів; 4) Іцько Йосів; 5) Юдка Солотвинський; 6) Гершун [1, к.9].

Повинності різників

Кожен різник християнського й іудейського віровизнання щорічно був зобов'язаний володарю давати по каменю лою. Кожен з них платив роговий податок і десятини, а давав по чотири пари постолів [1, к.9].

Музиканти

1) Іван Кальмучек; 2) Василь Семанків; 3) Олекса Козак [1, к.10].

Повинності музикантів

Вони платили натурою десятини й від худоби рогове [1, к.10].

Мельники

1) Микита Остапів; 2) Микита Якимів; 3) Василь Кіт; 4) Федір Івасишин; 5) Андрій Блиндак; 6) Павло Петришин; 7) Стефан Блیدیшин (того нема, очевидно, на час складання інвентарю втік з міста. – П.С.) [1, к.10].

Повинності мельників

Мельники виходили із сокирою до двірської роботи тоді, коли затребує адміністрація двору – замку. Окрім того, на користь двору платили десятини й рогове від домашніх тварин [1, к.10].

Теслі

1) Юрій Тесля; 2) Іван Тесля [1, к.10].

Повинності теслярів

Вони, як мельники, із сокирою ходили в разі потреби до двору, а якщо протягом року не виконували там ніякої роботи, то за це мали заплатити двору 30 злотих. Крім того, ще платили рогове [1, к.10].

Вірмени:

1) Марко Вірменин; 2) Богдан Вірменин; 3) Коморник Антон зять Марків [1, к.10].

Повинності вірмен

Вони платили тільки натурою й від худоби рогове або рогівщину [1, к.10].

Двірські (замкова прислуга)

1) Бобровський; 2) Торжевський; 3) Бездінський; 4) Павло Кухар; 5) стадник Петро Келіман; 6) Заморський; 7) Дунець; 8) Вісньовський; 9) Маловецький; 10) Хопта; 11) Слюсар; 12) Микола Возниця.

Вищеназвані особи не виконували ніяких повинностей і панщини, але були тільки услугах двору [1, к.10].

Єврейські родини Надвірнянської синагоги 1733 р.

Євреї, що проживали на ринку

1) Берко Томів; 2) Куна Ровішин; 3) Янкіль Юдишин; 4) Мошко Шулумішин; 5) Ело Авусів; 6) Мошко Плоценник; 7) Шмійло Шломішин; 8) Іршко Шломихи Шереметової; 9) Шмійло Майорків – лихвар; 10) Зейлик Шломихи; 11) Йосьо Шмаркатий; 12) 13) Янкіль Марків; 14) Йосьо Шкульнік; 15) Томсон Тхорів; 16) Мортга Кравець; 17) Борух Сендер; 18) Шлома Лихварів; 19) Бінін Худін; 20) Гершко Тхорів; 21) Самсон Кантор; 22) Шмійло Блоцишин; 23) Нісіо Постольнік; 24) Шлома Ханім; 25) Мендель Музика; 26) вдова Ханя; 27) Хашід Лейбин; 28) Ело – зять Йосьо Шмаркатого; 29) син Сендера Боруха; 30) Іцько Лейбин; 31) Борух Гендин; 32) зять Шломи Лейби; 33) Айзик Марків; 34) Вольва Бабецький; 35) Мошко Брацлавський;

36) Давид Мошка Плущенніка; 37) Мошко Шулумішин; 38) Нота Йосів; 39) Лейба Пасічнянський; 40) Шміло Бродський; 41) Ело Забрамний; 42) Фішко – зять Майорів; 43) Лейба Кравець [1, к. 71, 73–75].

Євреї, що мешкали в затильних будинках

1) Давидко Шереметів; 2) Хаїмиха Пекарка; 3) Нохім – син Еті Окатої; 4) Давид – син Плоценників; 5) Шміло – зять Лейзорів; 6) Самсон Іцька Тхорова; 7) Вульва – зять Лейби Чорного; 8) Мошко – зять Данілишин; 9) Літман; 10) Юдка Бендів; 11) Нола – зять Юсів; 12) Мошко Плущеннік; 13) Давид – син Мошків; 14) Гершко – зять Мошка Плущенніка; 15) Лейба Авусів; 16) Шлома – зять Лейбин; 17) Анкель – зять Лейбин; 18) Ело Овашів; 19) Давидко Юська Шмаркатога; 20) Копел – зять Юрів; 21) Лейба Цирулік; 22) Шміло Цирулик; 23) Угрик Цирулік; 24) Зейлик – син Лихваря; 25) Мошко – син Шмаркатога; 26) Єрухім Мошка Плоценніка; 27) син Боруха Гендіна; 28) син Іршка Зелінського; 29) Лейба Дорянський; 30) Берко Айзиків; 31) Нуся Терєбіч; 32) Іршко Фетків; 33) Ело – син Нуся Терєбича; 34) Хаїм Етіовей Окатої; 35) Мотьо Шміла Бродського; 36) Тайбіш Абрамків; 37) Абрамко – зять Зельмана; 38) Гередик Шломчин; 39) Іршко – зять Блудігашка; 40) Борух – зять Басистого; 41) Іцька – зять Басистого; 42) Мордко Кравець; 43) Шломко Лейби Авусєвого; 44) Пінкас – син Янkelішин; 45) Мендель – зять Рувінського; 46) Сруль – зять Лейби Чорного; 47) Гершко – зять Шміла Колодного; 48) Берко Мейтин – зять Кравця; 49) Кісіл Марків; 50) Гис Куцій; 51) Юдка Шломчин; 52) Симха Сори; 53) Іцько Тхорів; 54) Шміло – син Якубів; 55) Герчик – син Голдин; 56) Лейба Лойовський; 57) Гершко син Міхлів; 58) Борух Доружинчин; 59) Давид Зейликів (убогий); 60) Тейв'я Данилишин; 61) Юдко Дудзів із зятем Вольвою; 62) Евзор Кельмана Мордьового; 63) вдова Юдка Жовківського; 64) Андел Марків; 65) вдова Шломи; 66) Зейлик Пекар; 67) Орон Ізраїл Гершка Герговича; 68) Зусіо Шкульник; 69) Тевія Ментин; 70) Якуб Шереметів; 71) Гашкіль Лейбишин; 72) Лейба Рудий Піргач; 73) Нусьо – зять Майорка; 74) Іцько – зять Майорка; 75) Лейба Кравець [1, к. 78, 80, 92].

Повинності євреїв

Винники й кухарки єврейської національності раз в тиждень ходили на шарварки [1, к. 11].

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок: інвентар м. Надвірна є важливим джерелом вивчення соціально-економічного й демографічного розвитку урбаністики Прикарпаття в першій чверті XVIII ст. Сама Надвірна була ремісничо-аграрним містом, у якому ремісники чисельно переважали аграріїв. За своїм соціальним статусом жителі міста були неоднорідними й ділилися на кілька верств: коморників, піших і тяглих аграріїв, ремісників і двірської (замкової) служби. Національний склад населення міста, як соціальний, теж був різноманітним.

1. AGAD. zespót. A. Czoł, Sygn. 190, k. 4 – 11, 71, 73–75, 78, 80, 92.

2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 5, оп. 1, спр. 142, арк. 317.

Впервые в отечественной историографии исследуется проблема демографического и социально-экономического развития города Галицкой Гуцульщины в первой четверти XVIII в. В статье освещено национальный и социальный состав населения Надворны в 1717 г.

Ключевые слова: инвентарь, ремесленники, украинцы, поляки, армяне.

The problem of demography, social and economic development of the Galician Hucul hingland in the first quart of the XVIII century is being studied for the first time in the domestic historiography. The article deals with national and social composition of Nadvirna population in 1717.

Keywords: equipmnt, craftsmen, Ukrainians, Poles, Armenians.